

**MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA DIQQAT VA UNI
RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI**

Esanboyev Qahramon O'ktamovich

Samarqand davlat chet tililar instituti o'qituvchisi

Xamidova Zulfiya Tolibovna

Qirg'iz-Qozoq universiteti

Nisarova M

Panjikent davlat instituti

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda diqqat tushunchasi va uni rivojlantirishning pedagogik-psixologik omillari xususida so'z yuritilgan*

Kalit so'zlar: *iqtidorli bolalar, qobiliyat, psixologik treninglar, o'yinlarning ahamiyati, diqqat, diqqatni jalb etish, pedagogik mahorat*

Bog'cha yoshidagi bolalar diqqatining rivojlanishi faqat bog'chadagi sharoitgagina emas, balki ko'p jihatdan oiladagi sharoitga ham bog'liqdir. Shuning uchun ham bolalarning diqqati bir tekisda va bir xil darajada rivojlanmaydi. Ayrim bolalarda oilada tegishli nazorat ostida bo'lmasligi, yoki haddan tashqari erka qilib, taltaytirib yuborilganligi tufayli o'zlarining xatti-harakatlarini xulq atvorlarini tartibga sololmaydilar, bunday bolalar hamma narsalarga ruxsatsiz tegaveradigan, bir joyda tinibtinchib o'tirolmaydigan, tartibga chakirilganda gapga quloq solmaydigan bo'ladilar. Bunday bolalarda diqqat juda beqaror bo'lgani uchun ular hech bir narsa ustida qunt bilan mashg'ul bula olmaydilar. Diqqatni boshqara bilmaslik, ya'ni ma'lum muddat davomida bir narsaga yo'naltira olmaslik mashg'ulotlarda intizom buzish va boshqalarga halaqit berishga olib keladi. Ana shuning uchun tarbiyachilar bunday bolalarga nisbatan individual munosabatda bo'lishlari (hap xil mas'uliyatli topshiriqlar berish va hokazo), ularda diqqatning kuchini hamda barqarorlik xususiyatini tarbiyalab borishlari zarur.

Maktabgacha ta'lim yoshida bolalarda avvalgi davrlarga nisbatan diqqatning qo'lami (hajmi) ancha kengayadi. Bolalar diqqatining ko'lami katta Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqat xususiyatlarinikiga nisbatan hali ham juda tor bo'ladi. Masalan, katta Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqat xususiyatlari diqqatining ko'lami ayni vaktida 5-6 narsani (bir-biri bilan bog'lanmagan harflarni yoki raqamlarni) sig'dira olsa, bog'cha yoshidagi bolalar diqqatining ko'lami ayni bir vaqtda bir-ikki narsanigina (kichik guruh bolalari bitta, o'pta va katta guruh bolalari ikkita) sig'dira oladi. Kichik guruh bolalari diqqatlarini ikkita narsaga bo'lishga harakat qilsalar ham, ammo buning uddasidan chiqa olmaydilar. Masalan, 3 yoshli bolaga bir piyola suv olib kelish buyurilsa, u albatta suvni to'kib,

sochib olib keladi. Bu uning uquvsizligi bo'lganligi emas, balki o'z diqqatini ayni bir vaqtda ikkita narsaga bo'la olmasligidandir. Bola o'zining diqqatini yurib kelish bilan piyoladagi suvni to'kmay, chayqaltirmay olib kelishga bo'la olmaydi. Shuning uchun bunday xollarda bolalarni qo'yish yaramaydi.

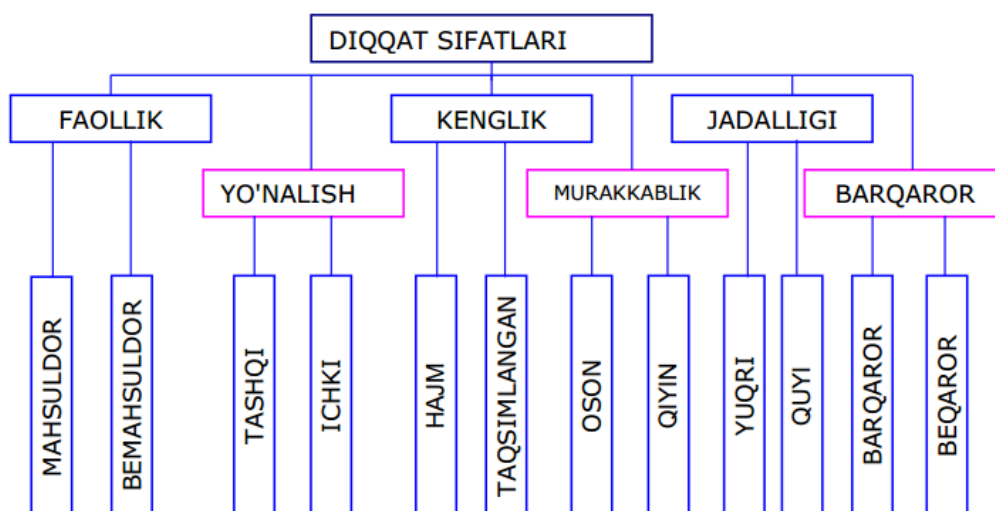
Diqqat ko'lamining kengligi aniq idrok qilish bilan bog'liq bo'lgan xususiyatdir. Bu xususiyat ayniqsa bolalarning o'qish faoliyatlari uchun zarur. Shuning uchun bolaning bog'cha yoshidagi davrida barcha imkoniyatlardan keng foydalanib, diqqatning bu xususiyatini rivojlantirishga jiddiy ahamiyat berish lozim. Bunda asosan, ekskursiyalar, har soxaga doir rasmlar bilan o'tkaziladigan suhbatlar katta rol o'ynaydi. Maktabdagi ta'lim jarayoni uchun zarur bo'lgan ixtiyoriy diqqat bog'chada didaktik mashg'ulotlar, hikoyalar qilib berish davomida rivojlantiriladi.

Bog'cha yoshidagi bolalarning diqqati ko'pincha ularning qiziqish hamda hissiyotlari bilan bog'liqligi sababli to'plangan, ya'ni bir narsaga qaratilgan bo'ladi. Ana shuning uchun bu yoshdagi bola diqqatining bo'linuvchanlik xususiyati deyarli rivojlanmagan bo'ladi. Bog'cha yoshidagi bolalar diqqati bo'linuvchanlik xususiyatining zaifligi va ko'lamining torligi sababli, ular ayrim narsalarni qayta-qayta idrok qilib, eslarida olib qolishga intiladilar. Masalan, bog'cha yoshidagi bolalar, odatda bir hikoyani qaytaqayta eshita oladilar. Bu hodisaning sababi shundaki, bolalar diqqatining ko'lami hikoyaning syujetini va personajlarini birdaniga sig'dira olmaydi. Shuning uchun ular hikoya va ertaklarni qayta-qayta aylantirib eshita beradilar.

Shunday qilib, bolaning bog'chagacha va bog'cha yoshidagi davrida diqqat ancha tez rivojlanadi. Bu davrda asosan diqqatning ixtiyorsiz turi tezroq rivojlanadi. Lekin bolaning bog'cha yoshida faoliyatlarining va xususan didaktik hamda mehnat mashg'ulotlarining tizimli tarzda ortib borishi, ularda ixtiyoriy diqqatning rivojlanishiga olib keladi. Ma'lumki maktabdagi ta'lim jarayoni ixtiyoriy diqqatsiz bir qadam xam siljiy olmaydi, shuning uchun bog'chada turli majburiy mashg'ulotlar orqali bolalarda ixtiyoriy diqqat va diqqatning asosiy xususiyatlarini rivojlantirishga xapakat qilish kerak. Diqqatning bundan keyingi taraqqiyoti maktabda ta'lim jarayonida amalga oshiriladi.

Diqqat xususiyatlari

Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqati bir qancha xususiyatlarga ega bo'lib, ulardan asosiylari diqqatning kuchi va barqarorligi, diqqatning ko'lami, diqqatning bo'linuvchanligi va diqqatning ko'chuvchanligidan iboratdir. Diqqatning mazkur xususiyatlari quyidagi jadvalda to'liq aks ettirilgan va shunga muvofiq har biriga qisqacha ta'rif berib o'tamiz.

Diqqatning kuchi va barqarorligiga ko'ra Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqat xususiyatlarining diqqatlari o'zining kuchi va barqarorligi jihatidan bir-biridan farq qiladi. Ayrim Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqat xususiyatlarining diqqati kuchli va barqaror bo'lsa, boshqa bir Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqat xususiyatlarining diqqati kuchsiz va beqaror bo'ladi.

Diqqatning kuchi va barqarorligi deb, Yozma nutq nuqsonli o'quvchilar o'z diqqatini biror narsa yoki hodisaga uzoq muddat davomida muttasil qaratib tura olishiga aytiladi. Diqqatning kuchi va barqarorligi inson hayotida juda katta ahamiyatga ega. Chunki diqqatni ma'lum muddat biror narsaga muttasil, ya'ni uzluksiz tarzda qaratib Yozma nutq nuqsonli o'quvchilar ishlay ham olmaydi, o'qiy ham olmaydi va hatto o'ynay ham olmaydi.

Diqqatning kuchli va barqaror bo'lishi bir qancha sabablarga bog'liqdir. Birinchidan, diqqatimiz qaratilgan narsaning xususiyatlari, biz uchun bo'lgan ahamiyatiga, ikkinchidan diqqatimiz qaratilgan narsa bilan amalga oshiriladigan faoliyatlarimizga, uchinchidan nerv sistemasining ayrim xususiyatlariga bog'lidir. Bularning hammasi obyektiv, ya'ni bizning irYozma nutq nuqsonli o'quvchilariz bilan bog'liq bo'lmagan sabablardir. Diqqatning kuchi va barqarorligi albatta sub'ektiv, ya'ni Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning ayni chog'dagi holati bilan ham bog'liq. Masalan, ayni chog'da betobroq bo'lib turgan Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning yoki boshiga bir og'ir tashvish tushgan Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqati kuchli va barqaror bo'la olmaydi.

Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqat xususiyatlari o'z diqqatlarining ko'lami jihatidan ham bir-birlaridan farq qiladilar. Ayrim Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqat xususiyatlari diqqatining ko'lami keng bo'lsa, boshqa bir Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning diqqat xususiyatlari diqqatining ko'lami torroq bo'ladi. Diqqatning ko'lami ayni bir vaqtda Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarning idrokiga sig'ishi mumkin bo'lgan narsalar miqdori bilan belgilanadi. Boshqacharoq

qilib aytganda, idrok qilish jarayonida diqqatimiz qaratilgan narsalardan qanchasini ongimizga sig'dira olishimiz diqqatning ko'lamini tashkil etadi

Diqqat ko'lamini tajriba yo'li bilan aniqlash qiyin emas. Buning uchun diqqatning ko'lamini aniqlayotgan Yozma nutq nuqsonli o'quvchilarga ayni bir vaqtning o'zida bir necha o'zaro bog'lanmagan harflarni, raqamlarni va turli geometrik shakllarni ko'rsatish yo'li bilan aniqlash mumkin. Bunda Yozma nutq nuqsonli o'quvchilar ko'rsatilayotgan narsalardan ayni vaqtda qanchalik ko'pini birdaniga idrok eta olsa, uning diqqati shunchalik keng bo'ladi

Bog'cha yoshidagi davrda bolaning ixtiyoriy diqqatini rivojlantirish uchun o'yin katta ahamiyatga egadir. Bog'cha yoshidagi bolalar diqqati juda barqaror bo'ladi. Mashq qilish usuli bilan o'z diqqatini to'plash qobiliyati asta-sekin rivojlanadi. O'quv jarayonida ixtiyoriy diqqatni tarbiyalash alohida ahamiyatga egadir.

Maktab mashg'ulotlarini intizomlashtiruvchi ta'siri, dars davomida sinfda o'tirish, o'quvchilarning so'zlarini eshitish zaruriyati, chalg'imaslik bularning hammasi ixtiyoriy diqqatni tarbiyalashda katta rol o'ynaydi. har turli ta'lim ishlari maktabdagi o'quv mashg'uloti ustida ongning yo'nalganligi va to'planganligini saqlab turishni talab qiladi. Bolalarning hissiyotlari ko'pincha kuchli bo'ladi. Shuning uchun ularning diqqatlari qisqa vaqt ichida davom etsa ham kuchli bo'ladi

Diqqatning nerv-fiziologik asosida orientirovka yoki tekshirish deb ataladigan maxsus refleks yotadi. Bunday refleksni akademik **I.P.Pavlov** maxsus ibora bilan "*bu nima gap refleksi*" deb ham ataydi. Ana shu refleks odatda organizmga to'satdan birorta yangi narsaning ta'siri yoki haddan tashqari kuchli ta'sirot orqali hosil bo'ladi. Orientirovka yoki tekshirish refleksi diqqatning fiziologik asosi hisoblanadi, chunki bu refleks bosh miya yarim sharlarining po'stida kuchli qo'zg'alish jarayonidan iborat bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda har bir daqiqada organizmga turli narsalarning ta'siridan hosil bo'lgan qo'zg'alishlarga nisbatan orientirovka yoki tekshirish refleksi ayni chog'da nisbatan kuchli (ya'ni optimal) qo'zg'alish manbaini yuzaga keltiradi. Bosh miya yarim sharlarining po'stida paydo bo'ladigan kuchli qo'zg'alish manbai nisbatan uzoqroq saqlanib turadigan mustahkam qo'zg'alish bo'ladi. Ana shu nuqtai- nazardan akademik I.P.Pavlov "diqqatning fiziologik asosini bosh miya po'sti qismidagi optimal qo'zg'alish manbai tashkil qiladi", deb ta'kidlagan. Buni biz akademik I.P.Pavlovning quyidagi so'zlaridan ochiq oydin ko'rishimiz mumkin.

"Miya yarim sharlarining optimal qo'zg'alishga ega bo'lgan qismida -deydi I.P.Pavlov, - yangi shartli reflekslar yengillik bilan hosil bo'ladi va differensirovkalar muvaffaqiyatli ravishda paydo bo'ladi. Shunday qilib, optimal qo'zg'alishga ega bo'lgan joy ayni chog'da bosh miya yarim sharlarining ijodga layoqatli qismi desa bo'ladi.

"PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH"

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Гамезо М.В, Домашенко И.А Атлас по психологии М; «Просвещение» 1986 г
2. Гиппенрейтер Ю.Б Введение в общую психологию: Курс лекций: Учебное пособие для вузов –М.; ЧеРо 1997
3. Davletshin M.G Umumiy psixologiya T-2002 y
4. Джемс В. Психология.- М., 1991
5. Karimova V.M. Psixologiya T-2002 y
6. Маклаков А.Г Общая психология М.; «Питер» 2003
7. Немов Р.С Психология 1 -китоб М;. 1999 г
8. Общая психология: Курс лекций/ Сост. Е.И.Рогов.-М.: Владос, 1995
9. Psixologiya qisqacha izohli lug'at T-1998 y
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии.-СПб.: «Питер» 1999
11. Turg'unov Q. Psixologiya terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati T; "O'qituvchi" nashriyoti 1975 y
12. Umumiy psixologiya (A.V.Petrovskiy tahriri ostida) T; "O'qituvchi" 1992 y
13. G'oziev E.G' Umumiy psixologiya 1 -2 kitob T-2002 y

